

Djur och växter i våtmarker – vilka finns där och hur kan man gynna dem?

av John Strand, HS Halland

En våtmark kryllar av djur och växter! Även om det ser helt tomt ut med bara en blank vattenspegel så kan man vara ganska säker på att det finns mängder av organismer där. Djur, och till viss del även växter, är ofta dolda både i tiden och rummet. Den klart övervägande majoriteten av djurarter i en våtmark finns under vattenytan, och är ofta svåra att se.

Här ses några av de myriader av småkryp som lever i vattnet i en våtmark.

De arter man ser är oftast fåglar, grod – och kräldjur eller däggdjur. Framför allt däggdjuren, men även flera fågelarter, är dock aktivast vid gryning och skymning och därför ser man inte dessa så ofta. Grod – och kräldjur är lättast att se under leken på våren, och kan föra en mycket undanskymd tillvaro resten av året. Så för att få uppleva den verkliga mångfalden i en våtmark ska man ta sig ut en tidig vårmorgon i maj, helst i gryningen. För att få syn på djuren som gömmer sig under vattenytan kan man håva i strandkanten och får då garanterat upp tiotals arter av olika ryggradslösa djur, och ibland även enstaka småfiskar.

Det går fort när en våtmark väl är anlagd! Vid en nyligen genomförd våtmarksanläggning i södra Halland kom älg och rådjur ut och drack medan maskinerna fortfarande var kvar. Bland fåglarna brukar de första häckande arterna att anlända till en nygrävd våtmark vara mindre strandpipare och gravand. Mindre strandpiparen trivs på grusiga stränder utan vegetation och brukar försvinna efter några år när växterna täcker strandkanten. Så vill man gynna denna trevliga art kan man se till att hålla ett större parti av stranden fritt från vegetation. De flesta ryggradslösa djuren (insekter framför allt) koloniserar en ny våtmark mycket snabbt. Många arter har god flygförmåga och spanar hela tiden av landskapet efter vattenytor. Olika arter ur grupperna skalbaggar, skinnbaggar, trollsländor och myggor etablerar sig så fort det kommer vatten i våtmarken. I detta sammanhang kan det vara lämpligt att lugna alla som är rädda för invasion av stickmyggor när det anläggs våtmarker. De myggor som trivs i större våtmarker och sjöar är inte stickmyggor utan oftast helt harmlösa fjädermyggor. Stickmyggan trivs i små, små vattensamlingar som är fiskfria som till exempel, grunda pölar, regntunnor och vissa myrmarker. Det kan räcka med ett vattenfyllt fotavtryck efter en stövel för att stickmyggor ska kunna föröka sig! I de flesta våtmarker finns det emellertid fisk och rovinsekter som effektivt kontrollerar stickmyggorna. Med en våtmark är det alltså mindre risk för stickmyggor jämfört med en blöt sänka med lite pölar på en betesmark.

För att få en riktigt hög och långvarig artrikedom i våtmarken är det växterna man ska koncentrera sig på. Växterna är basen i näringskedjan. Efterhand som vegetationen etablerar sig, både i strandkanten och i vattnet, ökar även antal djurarter i våtmarken. Flera ryggradslösa djur och fåglar äter av växterna direkt. Andra djur använder växterna som skydd

för rovdjur eller som plats att lägga ägg. Växterna är också mycket viktiga för våtmarkens funktion som näringsfälla. Samtidigt som växterna är den viktigaste gruppen att gynna för att få en hög mångfald i våtmarken, är det också de som ofta orsakar mest besvär. Det kan nämligen bli för mycket växer. En stor del av de skötselmetoder som rekommenderas för våtmarksägare går ut på att kontrollera vegetationen. Det ska vara lagom mycket växter och helst av rätt sort!

Man behöver oftast inte plantera in växter i våtmarken. De kommer av sig själv, ofta förvånansvärt fort. Däremot är det nödvändigt att våtmarken är utformad på ett sådant sätt att man har gett goda betingelser för olika arter. Utformningen i kombination med rätt skötsel är de avgörande faktorerna för att få en våtmark med ett rikt växt – och djurliv. En viktig faktor är att strandkanterna är flacka. Dels ger flacka slänter en större möjlighet för olika växtarter att trivas och dels är det möjligt att maskinellt slå av vegetationen vid behov. En släntlutning på 1:6-1:8 (gärna ännu flackare) gör att en stor del av våtmarkens yta blir tillgänglig för arter som trivs i strandkanten. Samtidigt är dock dessa miljöer synnerligen lämpliga för expansiva och konkurrensstarka arter som vass och kaveldun. Dessa arter kan helt ta över våtmarken och då blir det en enahanda miljö med färre arter. Därför är det viktigt att man på ett enkelt och rationellt sätt kan motverka de få expansiva arterna och istället gynna en stor mängd av mindre konkurrensstarka arter. Detta kan göras genom en kombination av varierat vattenstånd och maskinell avslagning och/eller bete.

Om man vid utformningen av våtmarken tänkt på möjligheten att variera vattenståndet är mycket vunnet. Genom att ha ett utlopp där nivån kan höjas och sänkas kan man styra vattennivån under de perioder som är viktiga för att missgynna expansiva arter. Dessa arter är känsliga för störningar och vill ha stabila miljöer. En kraftig vattennivåsänkning på sommaren som åtföljs av avslagning av vegetationen och därefter en nivåhöjning gör att de konkurrensstarka arterna missgynnas på bekostnad av mindre arter. Sänkning och avslagning ska inte ske förrän häckningssäsongen är över (efter 20 juli i södra Sverige) för att undvika störning på fågellivet.

Den mindre vattensalamandern kan få att trivas i våtmarken, särskilt om man kan hålla fisken borta.

En riklig undervattensvegetation gynnar de flesta småkryp. Här syns vattenpest.

Om man av någon anledning inte kan ha en flack släntlutning på alla partier är det bättre att ha den ordentligt brant än ”halv-flack”. En lutning på 1:2 är bättre än en lutning på 1:3-1:4. Detta beror på att vid en riktigt brant lutning kan man köra med maskiner fram till vattenkanten och den branta slänten medger inte någon etablering av vass och kaveldun. Vid

en släntlutning på 1:3-1:4 däremot är det för brant för att köra men flackt nog för expansionsarterna att etablera sig.

Bete runt våtmarken är den enskilt bästa skötselmetoden för att få en hög mångfald bland växtligheten och därmed och djurlivet. Djuren håller efter de expansiva arterna och många andra arter gynnas. Det är utmärkt att kombinera olika betesslag som nöt och får, eller häst och får. Får har ofta ansetts mindre lämpliga i våtmarker eftersom de inte gillar att bli blöta om fötterna, men erfarenheter från Halland visar att det fungerar alldeles utmärkt, särskilt i kombination med nöt eller häst. Vid betesdrift runt en våtmark behöver man oftast inte lägga så mycket energi på avslagning av vegetationen. Dock kan det vara bra med en avslagning eller bränning (efter en vattennivåsänkning) på sensommaren för att få ett smakligare efterbete.

Tofsvipan har minskat alltmer på senare år och gynnas av våtmarker med intilliggande välhävdade strandängar.

Utformningen av våtmarken påverkar även mångfalden på andra sätt. En större våtmark har också automatiskt högre mångfald eftersom det kan finnas fler olika livsmiljöer i en stor våtmark. Dessutom kan man vid anläggandet och vid skötseln skapa extra stor variation i miljöerna. Vid anläggningen kan man gräva ut vikar och uddar, göra olika släntlutningar, anlägga öar för fågelhäckning samt ha olika vattendjup i olika partier. Detta ger en mångformig miljö och gynnar ett större antal arter jämfört med en cirkelrund jämindjup våtmark. Även skötseln kan varieras. I en stor våtmark kan man tillåta att vissa delar växer igen med vass och kaveldun medan andra områden hålls öppna. Stenar och ris som påträffas vid grävarbetet eller avverkning kan med fördel läggas i rösen och högar invid våtmarken (över högsta vattenlinjen) och blir då fina övervintringsplatser för en mängd organismer som till exempel groddjur och insekter. För att ytterligare gynna grodorna kan man gräva särskilda små groddammar vid sidan av våtmarken. Dessa bör inte vara större än 20x20 m (även mindre) och max 1 m djupa. De ska inte ha någon förbindelse med våtmarken utan fyllas av

regnvatten eller grundvatten. Sådan grunda fiskfria dammar som värms upp fort på våren är idealiska för grodor. För att gynna småviltet kan man plantera buskage i en rad till närmaste skogsparti. Detta blir till skydd för harar, grävlingar och annat vilt. Väljer man arter som slån, nypon, hagtorn och fågelbär gynnas även fågellivet. Man ska dock undvika att plantera högre träd invid öppna våtmarker i slättlandskap eftersom de blir utkiksplatser för kråkfåglar som rövar bona från häckande vadarfåglar. För att ytterligare gynna fåglarna (och även fladdermössen) kan man att sätta upp holkar i närheten.

Passa på att utforska din våtmark! Gå dit vid olika tidpunkter på dygnet och vid olika årstider och se hur växt - och djurlivet växlar och varierar. Täta besök är också en bra garanti för att upptäcka om något håller på att gå snett. Om man tidigt upptäcker att kaveldun etablerat sig är det enklare att ta bort den om man så önskar än om halva våtmarken hunnit bli invaderad. Kanske är häckningsön helt övervuxen av tistlar och då kan en bränning vara på sin plats.

Det finns alltså mycket man kan göra för att gynna växterna och djuren i våtmarkena. Dock ska man inte glömma att njuta av mångfalden också! Det kan vara roligt att dokumentera vad man ser i sin våtmark. Gör en lista på de fåglar, grodor och växter du hittar i våtmarken. Det finns en hel del bra böcker som hjälp för att känna igen de olika arterna.